Ιστορικογεωγραφική ανάλυση των απογραφικών στοιχείων των αιγοπροβάτων στην Π.Ε. Κοζάνης και στη νήσο Κέρκυρα

Α. Σκαρλάτου Μόσχου[1,2*], Σ.Ι. Ισπικούδης[3]
[1] Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας, Α.Π.Θ., Τ.Θ. 286, Θεσσαλονίκη 54124
[2] Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, Δημοκρατίας 27, Κοζάνη 50131
[3] Εργαστήριο Δασοκομίας, Α.Π.Θ., Πανεπιστημιούπολη, Θεσσαλονίκη 54124
*Email: skarlatou@hotmail.gr

Περίληψη

Η κτηνοτροφική δραστηριότητα στην Π.Ε. Κοζάνης με τον παραδοσιακό νομαδικό και ημινομαδικό χαρακτήρα μετασχηματίσθηκε κατά τον 20ο αι. λόγω της απαλλοτρίωσης των τσελιγκάτων στο πλαίσιο της τότε Αγροτικής Μεταρρύθμισης και τις συνέπειες του Β' Παγκοσμίου και του Εμφυλίου πολέμου. Διαφορετικά χαρακτηριστικά παρουσίαζε η αιγοπροβατοτροφία στη νήσο Κέρκυρα, όπου αποτελούσε μέρος μίας οικονομίας αυτοσυντήρησης και αυτοκατανάλωσης με οικογενειακό χαρακτήρα. Στόχος της έρευνας τέθηκε η ανάλυση του πληθυσμού των αιγοπροβάτων στην Π.Ε. Κοζάνης και στη νήσο Κέρκυρα, δύο περιοχές με διαφορετική ιστορική διαδρομή, στο πλαίσιο μίας ιστορικογεωγραφικής προσέγγισης. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι στην Π.Ε. Κοζάνης, ο αριθμός των αιγοπροβάτων παρουσιάζει διαχρονική μείωση εκτός από τα διαστήματα 1950-1961 και 2006-2018, ενώ στη νήσο Κέρκυρα παρατηρείται συνεχής αύξηση έως το 1961 και μεγάλη μείωση μεταξύ 1961-2018. Οι μεταβολές αυτές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την αλλαγή στη μορφή της κτηνοτροφίας, στην παραδοσιακή ποιμενική ζωή, καθώς και στην πολυλειτουργικότητα και αειφορία της ελληνικής υπαίθρου.

***Λέξεις κλειδιά*:** ιστορική εξέλιξη, στατιστικά στοιχεία, κτηνοτροφία

Εισαγωγή

Η κτηνοτροφική δραστηριότητα πολλές φορές συνδέεται με την ιστορία, την παράδοση και την κοινωνικοοικονομική ζωή κάθε τόπου, ανάλογα με τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του. Κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η περιοχή της σημερινής Π.Ε. Κοζάνης, λόγω του ορεινού και ημιορεινού της χαρακτήρα, αποτελούσε κτηνοτροφικό σταυροδρόμι. Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί ζούσαν ξεχωριστά από τους χριστιανικούς, καταλαμβάνοντας πεδινές, εύφορες εκτάσεις, ενώ οι χριστιανικοί οικισμοί περιορίστηκαν σε απόμακρα ορεινά και ημιορεινά σημεία (Σιαμπανόπουλος 1993). Στη νήσο Κέρκυρα από την άλλη, οι Βενετοί στην πρώτη βραχύχρονη παρουσία τους στο νησί (1204-1214), διαίρεσαν τη γη σε δέκα φέουδα, εγκαινιάζοντας ένα φεουδαλικό τύπο αντίληψης που διαιωνίστηκε ως τους νεότατους χρόνους. Κατά τη Βενετική κυριαρχία της νήσου (1386-1797). πραγματοποιήθηκε η απογραφή του Grimani το 1761, την οποία μελέτησε ο Ανδρεάδης (1914) ενώ οι Ανωγιάτης – Pelé και Πρόντζας (2002) ανέλυσαν το ζωικό κεφάλαιο της νήσου την περίοδο 1830-1832 επί Αγγλοκρατίας. Η σύνθεση των δεδομένων αυτών μαζί με ιστορικές και σύγχρονες πηγές, καθώς και με απογραφικά στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας (ΕΣΥΕ) συντελεί στην καλύτερη κατανόηση των μεταβολών του πληθυσμού των αιγοπροβάτων που

σχετίζονται με τον άνθρωπο, το περιβάλλον του και τις ιστορικο - κοινωνικές συγκυρίες που έλαβαν χώρα στις δύο υπό μελέτη περιοχές. Με βάση τα παραπάνω, ως στόχος της έρευνας τέθηκε η ανάλυση του πληθυσμού των αιγοπροβάτων στην Π.Ε. Κοζάνης και στη νήσο Κέρκυρα, δύο περιοχές με διαφορετική ιστορική διαδρομή, στο πλαίσιο μίας ιστορικογεωγραφικής προσέγγισης.

Μέθοδοι και υλικά

Τα ποιοτικά και στατιστικά στοιχεία για την παρούσα εργασία ελήφθησαν από την Κοβεντάρειο Βιβλιοθήκη Κοζάνης, την Επτανησιακή Συλλογή της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κέρκυρας και τη Βιβλιοθήκη του τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, καθώς και τις εκδόσεις της ΕΣΥΕ. Η διερεύνηση των απογραφικών του πληθυσμού των αιγοπροβάτων στην Π.Ε. Κοζάνης πραγματοποιήθηκε με βάση τη χωρική διάκριση της σε επίπεδο τριών επαρχιών (που ίσχυαν έως το 1997): της Κοζάνης (μαζί με περιοχή Σερβίων και Βελβεντού), της Εορδαίας (πρώην Καιλαρίων) και του Βοΐου (πρώην Ανασελίτσης).

Αποτελέσματα και συζήτηση

Ανάλυση των απογραφικών στοιχείων των αιγοπροβάτων στην Π.Ε. Κοζάνης

Η περιοχή της Π.Ε. Κοζάνης αποτελούσε διαχρονικά τμήμα ενός ευρύτερου αγροδασολιβαδικού συστήματος με έντονη κτηνοτροφική χρήση. Η απουσία συνόρων στο γεωγραφικό πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διευκόλυνε τη μετακίνηση των κοπαδιών κυρίως προς τις πεδιάδες της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, τη Χαλκιδική, αλλά και τις πεδιάδες της Αιτωλοακαρνανίας, Άρτας και Θεσπρωτίας (Καραμανές 2014). Στο σύστημα αυτό συνυπήρχαν Τούρκοι τσιφλικούχοι και Δερβεναγάδες, κυρίως Τουρκαλβανοί που φυλούσαν τις διαβάσεις (Δερβένι), Βαλαάδες (εξισλαμισμένα ελληνικά φύλα), καθώς και Βλάχοι κτηνοτρόφοι που εφάρμοζαν τον ημινομαδικό τρόπο κτηνοτροφίας ή αλλιώς την μετακινούμενη κτηνοτροφία (transhumance), καθώς επέλεγαν σταθερούς τόπους το καλοκαίρι και το χειμώνα για μεγάλες περιόδους. Επίσης, η περιοχή αυτή απαντώνταν συχνά Σαρακατσαναίοι «σκηνίτες», οι οποίοι διήγαν καθαρά νομαδικό βίο, χωρίς να έχουν σταθερό σταθμό κατά τις εξαμηνιαίες μετακινήσεις τους. Αν και η τακτική των περιοδικών μετακινήσεων των κτηνοτρόφων με τα κοπάδια τους υπήρχε και κατά τη βυζαντινή περίοδο, τον 16^{ου} αι. υπήρξε διαφοροποίηση του πεδινού με τον ορεινό χώρο. Στον πεδινό χώρο συγκεντρώθηκε ο μουσουλμανικός πληθυσμός και άρχισαν να εμφανίζονται φαινόμενα μετάβασης από τον τιμαριωτισμό στην τσιφλικοποίηση και σταδιακής επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης των μικροκαλλιεργητών. Στον ορεινό χώρο, η καταφυγή τμήματος του χριστιανικού πληθυσμού που λόγω των δυσμενών εδαφικών συνθηκών ενασχολήθηκε με την κτηνοτροφία, οδήγησε στην έναρξη περιόδου σχετικής οικονομικής άνθησης (Τσότσος και Βαμβακίδου 2019). Ευνοϊκοί παράγοντες για την ανάπτυξη της αιγοπροβατοτροφίας ήταν η μειωμένη φορολογία που επιβάλλονταν από το οθωμανικό κράτος στην κτηνοτροφία, σε σχέση με τη γεωργία, καθώς και τα προνόμια που χορηγούνταν σε ορεινούς κτηνοτροφικούς οικισμούς για τις ανάγκες φύλαξης των ορεινών διοδίων (Δερβένια) (Τσότσος 2011). Η κτηνοτροφική δραστηριότητα, σε μόνιμες σταβλικές εγκαταστάσεις ή μετακινούμενη, μπορούσε να συνυπάρχει με τη καλλιέργεια της γης με μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις με στόχο κυρίως την αυτοκατανάλωση (Καραμανές 2014), γεγονός που υποδεικνύει την αειφορική της χρήση. Κατά τον 18^{ο} αι. η αύξηση του πληθυσμού των ορεινών περιοχών και η αύξηση των κοπαδιών οδήγησε στη δημιουργία οικονομικών συνεταιρισμών, των τσελιγκάτων, με τη διαχείριση μερικών χιλιάδων αιγοπροβάτων και μερικών δεκάδων συνεργαζόμενων οικογενειών (Τσότσος 2011). Το τσελιγκάτο λειτουργούσε πάντοτε συμπληρωματικά και σε εξάρτηση με το τσιφλίκι, καθώς κάθε χρόνο οι ακαλλιέργητες μεγάλες εκτάσεις νοικιάζονταν για βοσκότοποι (Καραμανές 2014). Ο Τσίρος (1964) αναφέρει ότι στη Βλάστη, οι κτηνοτρόφοι πλήρωναν στο ταμείο των εκκλησιών το «ξενιάτικο» δηλαδή

δικαιώματα διαμονής, ενώ από το 1865, επετράπη η πολιτογράφηση και εγκατάσταση κτηνοτρόφων στον οικισμό αυτό. Παράλληλα άνθησε η εμπορευματοποίηση των κτηνοτροφικών προϊόντων, κυρίως των γαλακτοκομικών, του μαλλιού και της παραγωγής κρέατος και δερμάτων (Καραμανές 2014).

Δεν υπάρχουν ακριβή απογραφικά στοιχεία του αριθμού των αιγοπροβάτων για την εποχή της Τουρκοκρατίας παρά μόνο κάποιες μαρτυρίες, όπως ότι το 1649 ο μεγαλοτσέλιγκας Γιάννης Τράντας με 12.000 αιγοπρόβατα μετακινήθηκε στον Αγ. Δημήτριο Κοζάνης, διωγμένος από Τουρκαλβανούς και ότι υπήρχαν μικρότεροι τσελιγκάδες με 300-400 έως και 1.000 αιγοπρόβατα σε χωριά της περιοχής (Σιαμπανόπουλος 1993), καθώς και ότι στην περιοχή Βλάστης ο κάθε τσέλιγκας διατηρούσε 5.000 με 10.000 αιγοπρόβατα (Τσίρος 1964). Μετά την απελευθέρωση της περιοχής το 1912, οι μετακινήσεις των κτηνοτρόφων περιορίστηκαν λόγω ύπαρξης συνόρων και της αγροτικής μεταρρύθμισης που επέβαλε τις αναγκαστικές απαλλοτριώσεις των τσιφλικιών, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της πρόσβασης στους πεδινούς βοσκότοπους. Επίσης, επήλθαν πληθυσμιακές μεταβολές λόγω της ανταλλαγής πληθυσμών ως συνέπεια της Συνθήκης της Λωζάννης, ενώ σημαντικό ήταν το μεταναστευτικό κύμα στο εξωτερικό. Για τους λόγους αυτούς, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 1, σημειώθηκε μείωση των αιγοπροβάτων μεταξύ 1914-1929 (28,03%), παρόλο που επρόκειτο για μία ειρηνική περίοδο. Σύμφωνα με τον Καραμανέ (2014) η ανάπτυξη των πιο ορεινών σημαντικών οικισμών της περιοχής σταμάτησε και ο πληθυσμός συγκεντρώθηκε στα αστικά και ημιαστικά κέντρα των πεδιάδων. Η περαιτέρω μείωση που σημειώθηκε κατά το διάστημα 1929-1950 (19,28%) αποτυπώνει τις επιπτώσεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και του Εμφυλίου, οι οποίοι έπληξαν σε μεγάλο βαθμό την περιοχή και αύξησαν την επικινδυνότητα της λόγω των πολυάριθμων ναρκών στους ορεινούς της όγκους. Παράλληλα, ο θεσμός του τσελιγκάτου επλήγη από την επέκταση των καλλιεργούμενων εδαφών λόγω της εκμηχάνισης της γεωργίας και οι εναπομείναντες ποιμένες διαχειρίζονταν τα κοπάδια τους σε στενή οικογενειακή βάση (Καραμανές 2014). Το διάστημα 1950-1961 παρατηρείται μία σημαντική αύξηση στον αριθμό των αιγοπροβάτων (64,97%), ενώ μεταξύ 1961-2006 παρατηρείται και πάλι μείωση του πληθυσμού τους (34,75%) με την ισχυρότερη μείωση (36,43%) να λαμβάνει χώρα στην επαρχία Εορδαίας την περίοδο 1961-1971 (ΕΣΥΕ 1964, ΕΣΥΕ 1978), όπου η ανάπτυξη της Δ.Ε.Η. πιθανά επέδρασε ανταγωνιστικά όσον αφορά την απασχόληση του τοπικού πληθυσμού. Η αύξηση (15,92%) του αριθμού των αιγοπροβάτων μεταξύ 2006-2018 υποδεικνύει μία στροφή στην κτηνοτροφία λόγω οικονομικής κρίσης.

Πίνακας 1. Αριθμός αιγοπροβάτων ανά επαρχία Π.Ε. Κοζάνης και νήσου Κέρκυρας μεταξύ 1914 – 2018 (Π.Ε.Κοζάνης)/1761 – 2018 (νήσος Κέρκυρα)

	1761	**1830**	**1911 - 1914**	**1929**	**1950**	**1961**	**1991**	**2006**	**2018**
Κοζ.	-	-	188306	130762	116255	199740	160066	161106	201190
Βοΐου	-	-	111939	108292	75807	123810	74687	73612	62730
Εορδ.	-	-	110646	56645	46627	70224	33171	22227	33953
Π.Ε. Κοζ.	**-**	**-**	**410891**	**295699**	**238689**	**393774**	**267924**	**256945**	**297873**
Κέρκ.	**30433**	**35479**	**73553**	**53832**	**62222**	**67231**	**43316**	**27814**	**8378**

Πηγή: Ανδρεάδης 1914, Ανωγιάτης – Pelé και Πρόντζας 2002, ΕΣΥΕ 1914, ΕΣΥΕ 1916, ΕΣΥΕ 1934, ΕΣΥΕ 1958, ΕΣΥΕ 1964, ΕΣΥΕ 1978, ΕΣΥΕ 1998, ΕΣΥΕ 2006, ΕΣΥΕ 2018.

Σύμφωνα με τα ακατέργαστα στοιχεία της ΕΣΥΕ (2018), τα μετακινούμενα ζώα υπερτερούν έναντι των ενσταυλισμένων (οικόσιτων). Η χρήση των κοινόχρηστων λιβαδικών εκτάσεων γίνεται με άναρχο τρόπο από τους κτηνοτρόφους, με ελάχιστη εξαίρεση την παράδοση του χωρισμού τους σε μαντριά ή παρχάρια (Παπαναστάσης 2004). Αυτό οδηγεί στην ανισομερή

κατανομή της βοσκοφόρτωσης και στην υποβάθμιση της παραγωγικότητας των λιβαδιών. Με τη διαφαινόμενη χρήση των κοινόχρηστων εκτάσεων για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών πάρκων στην περιοχή, επιβάλλεται μία χωροθέτηση των διαθέσιμων εκτάσεων, ενίσχυση και εκσυγχρονισμός της αιγοπροβατοτροφίας, αλλά και της βοοτροφίας, η οποία αποτελεί αντικείμενο μελλοντικής έρευνας. Επιτακτική επίσης είναι η αξιοποίηση και η βελτίωση των λιβαδικών πόρων, καθώς και η ανάπτυξη των υποδομών με σκοπό την αειφορική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος στο μέγιστο δυνατό βαθμό.

Ανάλυση των απογραφικών στοιχείων στη νήσο Κέρκυρα

Στη νήσο Κέρκυρα, η δομή και η λειτουργία των αγροτικών συστημάτων κατά την εποχή της Βενετοκρατίας αποτελούνταν από ένα μωσαϊκό από ελαιώνες σε χαλαρό σύνδεσμο (10x10 m) σε συνδυασμό με άλλες καλλιέργειες, κυρίως δημητριακών ή αμπελιών. Τα αγροτικά ζώα συμμετείχαν στα συστήματα αυτά και έβοσκαν στις παρακείμενες λιβαδικές εκτάσεις, καθώς και στις γεωργικές εκτάσεις, μετά την αποκομιδή του ελαιοκάρπου και τη συγκομιδή των σιτηρών. Η Βενετία, η οποία επιθυμούσε την εξειδίκευση της καλλιέργειας ελαιόδεντρων στην Κέρκυρα, εξέδωσε διατάγματα, με σημαντικότερο αυτό του 1623, με τα οποία επέβαλε τη μετατροπή των αγριελιών σε ήμερα δέντρα και επιβράβευε τη φύτευση κάθε 100 ελαιόδεντρων με μεγάλη αμοιβή. Προβλέπονταν συγκεκριμένα η φύτευση τεσσάρων ελαιόδεντρων σε κάθε '*στάρο*' (457,27 m^2) σιταριού (Βλασσόπουλος 1977), ώστε να διατηρούνται κι άλλες καλλιέργειες ανάμεσα στα ελαιόδεντρα. Η κτηνοτροφική δραστηριότητα διαμορφώθηκε με βάση την αρχή της αυτοσυντήρησης και της αυτοκατανάλωσης στα πλαίσια του φεουδαρχικού συστήματος της εποχής, με την παράλληλη παραγωγή λαδιού που προορίζονταν και για εμπόριο. Η πλειονότητα των αιγοπροβάτων σε διαχρονική βάση συγκεντρώνεται στην περιοχή Μπαντιέρα Περίθειας (Σκαρλάτου 2011). Μέχρι τις αρχές του 20ου αι., η κτηνοτροφία αναπτύσσεται παράλληλα με τη γεωργία (Ανδρεάδης 1914) και την εκμετάλλευση δασικών προϊόντων όπως πρινοκόκκι, βελανίδια κ.ά. (Παπαβλασσόπουλος 1921). Κατά τη Βενετοκρατία, ένας ειδικός φόρος για τα ζώα (ζωοδεκάτη) περιοριζόταν μόνο σε μερικούς οικισμούς της Μπαντιέρας Περίθειας (Καπάδοχος 2001), ενώ υπάρχουν αναφορές ότι στην περιοχή αυτή, τα '*ρεγάλια'*, δηλαδή τα δώρα που παρείχε ο αγρολήπτης στον φεουδάρχη, ήταν αρνί και τυρί (Πανταζόπουλος 1969).

Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, ο μειωμένος αριθμός αιγοπροβάτων κατά το 1761 σχετίζεται πιθανά με την αποδυνάμωση της κάποτε πανίσχυρης Βενετίας λόγω των βενετοτουρκικών πολέμων (1463-1718), οι οποίοι και οδήγησαν στο τέλος της Βενετοκρατίας επί κερκυραϊκού εδάφους το 1797. Η μεγαλύτερη αύξηση του αριθμού των αιγοπροβάτων λαμβάνει χώρα κατά το διάστημα 1830-1911 (107,31%), γεγονός που συνάδει με τη γενικότερη βελτίωση της ποιότητας ζωής κατά την εποχή της Αγγλοκρατίας (1814 - 1864). Το διάστημα 1929-1961 διαπιστώνεται αύξηση του αριθμού των αιγοπροβάτων (24,89%), καθώς το σύστημα αυτοκατανάλωσης μπόρεσε να επανέλθει σύντομα από τον αντίκτυπο των πολέμων που μεσολάβησαν, ενώ το κύμα των προσφύγων κατά τη μικρασιατική καταστροφή (1922) και την ανταλλαγή πληθυσμών του 1923 δεν ήταν τόσο έντονο στην Κέρκυρα, όσο στην υπόλοιπη Ελλάδα. Στις αρχές του 20ου αι. η καλλιέργεια των κτηνοτροφικών φυτών ήταν σχεδόν άγνωστη στη νήσο, δεν υπήρχαν λειμώνες και η τροφή των οικόσιτων ζώων αποτελούνταν από σανό, άχυρα σιτηρών και από κλαδιά ελαιόδεντρων (Παπαβλασσόπουλος 1921). Μεταξύ 1961-2018 σημειώθηκε μείωση του αριθμού των αιγοπροβάτων (87,54%), καθώς και εγκατάλειψη των παραδοσιακών πρακτικών βόσκησης ανάμεσα σε ελαιόδεντρα τα οποία φύονταν σε χαλαρό σύνδεσμο. Σήμερα τα ζώα είναι κυρίως μετακινούμενα (57,29%) έναντι των οικόσιτων (42,71%), σύμφωνα με τα ακατέργαστα στοιχεία της ΕΣΥΕ (2018).

Η απελευθέρωση της αγροτικής ιδιοκτησίας από τα αγροληπτικά και τιμαριωτικά συστήματα, καθώς και αργότερα η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για μονοκαλλιέργεια ελαιόδεντρων οδήγησε στη διαχρονική (1761-2006) αύξηση τους κατά 74,1% (Σκαρλάτου

2011), με αποτέλεσμα την εκτόπιση των βοσκοτόπων στα φυσικά όρια εξάπλωσης του ελαιόδεντρου, περί τα 500 m το μέγιστο υψόμετρο. Παράλληλα, η συρρίκνωση των δασών στην περιοχή της Περίθειας λόγω κυρίως ανθρωπογενών παραγόντων όπως π.χ. η αποψιλωτική υλοτομία οδήγησε στον τριπλασιασμό της έκτασης των βοσκοτόπων στην περιοχή αυτή το διάστημα 1830-2000 (Σκαρλάτου 2011). Η ανταγωνιστική δράση του τουρισμού και της μονοκαλλιέργειας των ελαιόδεντρων είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση της αιγοπροβατοτροφίας στη νήσο, την εξαφάνιση των παραδοσιακών πρακτικών και τη μείωση της πολυλειτουργικότητας των χρήσεων γης στη νήσο.

Συμπεράσματα

Ο αριθμός των αιγοπροβάτων είναι άμεσα συνειφασμένος με τους γεωφυσιογραφικούς παράγοντες, καθώς και με την ιστορική και κοινωνικοοικονομική συγκυρία κάθε περιοχής. Τόσο στην Π.Ε. Κοζάνης, όσο και στη νήσο Κέρκυρα η αιγοπροβατοτροφία γίνονταν με παραδοσιακό τρόπο, ενώ χρησιμοποιούνταν για βοσκή και οι γεωργικές εκτάσεις. Στη νήσο Κέρκυρα αυτό πραγματοποιούνταν στα πλαίσια του ευρύτερου αγροτικού συστήματος της αυτοκατανάλωσης και αυτοσυντήρησης, ενώ στην Π.Ε. Κοζάνης λάμβανε χώρα ο νομαδικός και ημινομαδικός τρόπος κτηνοτροφίας και παράλληλα η εμπορική εκμετάλλευση των κτηνοτροφικών προϊόντων. Από τις αρχές του 20^{ου} αι. έως σήμερα, παρατηρείται συνολικά μείωση του αριθμού των αιγοπροβάτων στην Π.Ε. Κοζάνης (27,51%) και εγκατάλειψη του παραδοσιακού τρόπου περιοδικής μετακίνησης των ζώων, λόγω των αλλεπάλληλων πολεμικών αναμετρήσεων, της εντατικοποίησης και μηχανοποίησης της γεωργίας και της προγενέστερης απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών. Στη νήσο Κέρκυρα αντίστοιχα, παρατηρείται μεγάλη ελάττωση (88,61%), ως συνέπεια της μονοκαλλιέργειας του ελαιόδεντρου και της ανταγωνιστικής δράσης του τουρισμού. Οι ιστορικοκοινωνικές συγκυρίες συνέβαλαν στην αλλαγή των συνθηκών ζωής των κτηνοτρόφων και στη σύγχρονη αλλαγή στη μορφή της κτηνοτροφίας και του παραδοσιακού τρόπου εφαρμογής της με παράλληλη μείωση της πολυλειτουργικότητας και αειφορίας της ελληνικής υπαίθρου.

Βιβλιογραφία

Ανδρεάδης, Α.Μ. 1914. Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας. Τόμος Β΄. Τυπογραφείον ‘Εστία’. Αθήνα, σελ. 331.

Ανωγιάτης – Pelé, Δ. και Πρόντζας, Ε. 2002. Η Κέρκυρα 1830 – 1832. Μεταξύ φεουδαρχίας και αποικιοκρατίας. University Studio Press. Θεσσαλονίκη, σελ. 551.

Βλασσόπουλος, Σ. 1977. Στατιστικαί και ιστορικαί περί Κέρκυρας ειδήσεις. (Τσίτσας Α.Χ., επιμ.). Κερκυραϊκά χρονικά XXI. Κέρκυρα, σελ. 152.

ΕΣΥΕ. 1914. Γεωργική απογραφή του έτους 1911. (ΙΙ) Ιόνιοι Νήσοι. Εν Αθήναις.

ΕΣΥΕ. 1916. Ετήσια Στατιστική της Γεωργικής Παραγωγής και απαρίθμησης ζώων, των κατοικίδιων πτηνών και κυψελών των Νέων Επαρχιών της Ελλάδος. Εν Αθήναις.

ΕΣΥΕ. 1934. Γεωργική και κτηνοτροφική απογραφή της Ελλάδος έτους 1929. Εν Αθήναις.

ΕΣΥΕ. 1958. Αποτελέσματα Γεωργικής Απογραφής της Ελλάδος έτους 1950. Εν Αθήναις.

ΕΣΥΕ. 1964. Αποτελέσματα της απογραφής γεωργίας – κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961. Τόμος Ι. Τεύχος 4 - Ιόνιοι Νήσοι. Τεύχος 7 - Μακεδονία. Αθήνα.

ΕΣΥΕ. 1978. Αποτελέσματα Απογραφής Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971. Τόμος Ι. Αθήναι.

ΕΣΥΕ. 1998. Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας (της 17ης Μαρτίου 1991). Ελληνική Δημοκρατία. Αθήνα.

ΕΣΥΕ. 2006. Ακατέργαστα στατιστικά στοιχεία κτηνοτροφίας (www.statistics.gr).

ΕΣΥΕ. 2018. Ακατέργαστα στατιστικά στοιχεία κτηνοτροφίας (www.statistics.gr).

Καπάδοχος Δ. 2001. Αφιέρωμα στην ιστορία της Κέρκυρας. Ημερολόγιο του 2002. Ομοσπονδία Κερκυραϊκών συλλόγων Αττικής (Ο.ΚΕ.Σ.Α.). Αθήνα, σελ. 210.

Καραμανές Ε. 2014. Η κτηνοτροφία στην περιοχή Κοζάνης – Γρεβενών. σ. 189-216. Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας. Πρακτικά Β΄συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας. Κοζάνη, 27-30 Σεπτεμβρίου 2012. Δήμος Κοζάνης – Οργανισμός Αθλητισμού Πολιτισμού και Νεολαίας. Κοζάνη, σελ. 734.
Πανταζόπουλος Ν.Ι. 1969. Τιμαριωτισμός και επίμορτος αγροληψία εν επτανήσω επί Βενετοκρατίας. 155 – 195. Πρακτικά τρίτου Πανιόνιου Συνεδρίου. 23–29 Σεπτεμβρίου 1965. Εκατονταετήρις ενώσεως Επτανήσου. Εν Αθήναις. Τόμος Β΄. σελ. 382.
Παπαβλασσόπουλος, Γ. 1921. Η νήσος Κέρκυρα από γεωργικής απόψεως άλλοτε και σήμερον. Μετά χάρτη της νήσου. Λάνδου & Σπυράκου. Εν Πειραιεί, σελ. 158.
Παπαναστάσης Β.Π. 2004. Λιβάδια και κτηνοτροφία, σελ. 85-93. Κοζάνη και Γρεβενά, ο χώρος και οι άνθρωποι, Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Νομαρχιακή Διοίκηση Γρεβενών University Studio Press, Θεσσαλονίκη. σελ.559.
Σιαμπανόπουλος Ε. 1993. Ο Νομός Κοζάνης στο χώρο και στο χρόνο. Φύση – Ιστορία – Παράδοση. Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης. Κοζάνη, σελ. 351.
Σκαρλάτου Α. 2011. Η διαχρονική εξέλιξη του πολιτισμικού τοπίου της Κέρκυρας και η σχέση της με την ιστορία της νήσου. Διδακτορική διατριβή. Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος. Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη, σελ. 216.
Τσίρος Ζ.Γ. 1964. Η Βλάστη. Σκόρπια φύλλα της πατρίδος μου. (χ.ο.) Θεσσαλονίκη, σε. 364.
Τσότσος Γ, Ι. Βαμβακίδου. 2019. Η καταφυγή στα ορεινά της Δυτικής Μακεδονίας κατά την πρώιμη Οθωμανοκρατία (15ος – 16ος αι.): Γεωγραφική επισκόπηση, σελ. 39 – 67. Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους. Πρακτικά Α' συνεδρίου Ιστορίας Δυτικής Μακεδονίας. Γρεβενά, 2-5 Οκτωβρίου 2014. Π.Δ.Μ., Π.Ε. Γρεβενών - Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών. Γρεβενά. Τόμος Α' επιστημονικές εκδόσεις 1.
Τσότσος Γ. 2011. Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας. Το οικιστικό δίκτυο 14ος – 17ος αι. εκδοτικός οίκος Απ. Σταμούλη. Θεσσαλονίκη, σελ. 616.

Historical-geographical analysis of the census data of sheep and goat population in the Regional Unity of Kozani and the Corfu Island

A. Skarlatou Moschou[1,2*], S.I. Ispikoudis[3]

[1] Aristotle University of Thessaloniki, Department of Forestry and Natural Environment, Laboratory of Rangeland Ecology, P.O. Box 286, Thessaloniki 54124, Greece

[2] Region of Western Macedonia, Dimokratias 27, Kozani 50131, Greece

[3] Aristotle University of Thessaloniki, Department of Forestry and Natural Environment Laboratory of Silviculture, University Campus, Thessaloniki 54124, Greece

*Email: skarlatou@hotmail.gr

Abstract

Traditional transhumance, in the R.U. of Kozani was transformed during the 20th century due to the expropriation of '*tseligata*' in the context of the Agricultural Reformation Policy and the impact of the World War II and the Civil War. Goat and sheep farming on Corfu Island had different characteristics and it was part of a family-based self-preservation and self-consumption economy. The aim of the research was to analyze the population of sheep and goats in these two areas, which have different historical background, in the context of a historical-geographical approach. The results of the research showed that in the R.U. of Kozani, the number of sheep and goats decreased over time except for the periods 1950-1961 and 2006-2018, while on Corfu Island, there was a continuous increase until 1961 and a significant decrease between 1961-2018. These changes are inextricably linked to the change in the form of livestock husbandry, in the traditional pastoral life as well as in the multifunctionality and sustainability of the Greek countryside.

***Keywords*:** historical evolution, statistical data, livestock husbandry